

Je li u svijesti imade nejastveno-objektivnih data, o kojima možemo sudom prediciirati nešto, tako da ovo predikativno »nešto« nalažimo neposredno u nejastvenim objektima?

Afirmativni odgovor na ovo pitanje znači tezu **noetičkog objektivizma**.

3. Pitanje **realizma** glasi: da li terminima sudova (= misaonim sadržajima) odgovara nešto, što egzistira nezavisno od misaonih sadržaja? I osim toga: da li egzistira nešto nezavisno i od svih nejastvenih data u svijesti našoj, te kako egzistira?

Afirmativni odgovor na ovo pitanje dopušta nam govoriti o svijesnoj realnosti (t. j. o realnoj egzistenciji svijesnih doživljaja); a jednaki odgovor na drugo pitanje znači poziciju svijest — transcendentne realnosti. Prvo je jastveno doživljajni realizam, a drugo je nejastveni realizam.

Zimmermann.

2. Iz spoznajne teorije.

J. Geyser, Erkenntnistheorie (Münster, Schöningh 1922.). Nakon opsežnog djela »Grundlegung der Logik und Erkenntnistheorie (Münster 1919.) znači ova »Spoznajna teorija« iskristalizovano i u pozitivnom pravcu nadopunjeno rješavanje spoznajnih problema. Da istaknem samo najmarkantnije momente u ideologiji ovog najznatnijeg savremenog Aristotelovca.

Aristotelu u svom umovanju polazi s osnovne pretpostavke, da tjelesne supstancije neposredno upoznajemo, i u toliko da je sjetilno opažanje prvotni izvor neposrednih spoznaja o realnom bitku. Ovo stajalište naivnog realizma — barem toliko se može reći — nije nepreporno, pa zato se noetičko istraživanje ima da orijentira na sigurnijoj bazi. Geyser se priklanja Augustinu, kad s kritičkog gledišta stavlja prvotni izvor saznanja u ljudsku svijest. U datostima (Gegebenheiten) svijesti nalazi se i uporište za misaono izvođenje kritičkog realizma. Ovaj zadatak namjenjuje Geyser filozofiji prirode (isp. »Allgemeine Philosophie des Seins und der Natur« 1915. i »Neue und alte Wege der Philosophie« Münster 1916. Kap. 8.).

Koje spoznaje neposredno stičemo iz naše svijesti? Svijesno znanje obuhvata cijelo područje našeg iskustva t. j. prva je svijesna činjenica, da postoji naše iskustvo u svim doživljajima i datima: doživljujemo očute božâ, glasovâ, težnje, uspomene, odluke, razmišljanja... O svemu tome znademo, da nam je usvijesno dato; dakle je prva činjenica (datost) svijesti naše, da mnogo štošta postoji kao znano ili opaženo. — U istoj je činjenici uključeno znanje o jastvu, jer za neposredno u svijesti nazočne sadržaje znademo da su upravo meni nazočni kao nešto opaženo.

O jastvu ne mogu dvojiti, i ako mu n a r a v upoznajemo tek posredno-misaonim putem (u čemu je pogrešio Descartes). Svakako još neposredno znamem za r a z l i k u između jastva i opaženih data (boje, glasovi, veličina...); dok su ova data nešto »metnuto pred mene« i u toliko moj p r e d m e t (objekat), neposredno znamem i to, da moje razmišljanje, pažnja, odlučivanje, srdžba, ljubav... imade sasvim drugi karakter nego predmeti t. j. sve je to stanoviti način upravo mojeg životnog očitovanja i eo ipso znači nešto s u b j e k t i v n o. Razlika je dakle u tome, što objektivnost znači nešto takovo šta ja nalazim (opažam) kao nešto gotovo i nazočno, a što nije tek način samo mojeg držanja (Verhalten) ili mojega stava prema nečemu. Neposredno sam si dakle svijestan ne samo da opažam nešto objektivno nazočno, nego da o tom opaženome razmišljam, da to isto stavljam u razne snošaje, da se prema tome odlučujem, da s tim u svezi žalim, radujem se i t. d. — to jest, neposredno znamem i razne moje načine (oblike) doživljavanja. Ergo u svijesnosti neposredno leži razlikovanje objektivnosti i subjektivnosti; ovo pojmovno dvojstvo fundirano je u stvarnom snošaju (o čemu pogrešno uči empiriokriticizam). — Iz rečenog je već razabrati, da nam je svijest sigurni izvor za neposredno shvaćanje i mnogih konkretnih snošaja (sličnosti, različnosti, prostora i vremena...). — Osim toga je važno, da u svijesti neposredno spoznajemo (zrijemo, gledamo) i općenite snošaje (biti); a ovo — u objektivnoj i subjektivnoj stvarnosti fundirano — gledanje iznosi nam najopćenitije pojmove: bivstvovanje, bit, snošaj, stvarnost, istina, htijenje, opažanje i t. d. Pomoću tih pojmova izgradjuju se dalje opća načela. I tako postaje jastvo s usvijesnim datima ishodište našeg saznanja. (Dakako da pri tom neposredno još ništa ne znamo o realnosti objekata ili o njihovoj nezavisnosti od svijesnog opažanja. Kritički realizam treba da tek dokazuje realnu egzistenciju opažene objektivnosti). Svijest jastva (= jastvenost) može se uzeti kao osnova za sistematsku izgradnju noetike (spoznajne teorije i kritike) t. j. noetika može otpočeti istraživanjem svijesti, koliko je spoznajni izvor; a može se uzeti i samo kao metodično-polemičko ishodište noetike proti skepticizmu (kaošto uzima skolastički dogmatizam). O tome donesmo u Bog. Smotri posebnu raspravu.

Kad smo dosad govorili o izvoru spoznaje, razumije se, da tim izričajem ne mislimo označiti sâm spoznajni subjekat; on je nosilac i uzročnik spoznaje, dočim »izvor« označuje sve one spoznajne sadržaje, koji se neposredno nalaze u misaonom (duhovnom) gledanju ili opažanju, te iz kojih se dobiva daljnje znanje (s obzirom na njegov sadržaj, istinu i sigurnost). Osnovna pretpostavka ili uvjet za objektivnu (apsolutnu) vrijednost spoznaje sastoji dakle u neposrednom očitovanju bitka (das Sein) za koji mu drago spoznajni subjekat. I kad čovjek sa specifično svojim spoznajnim ustrojem (t. j. sa svojim spoznaj-

nim instrumentarijem poimanja i sudjenja) postizava istinu, izvor za takovo istinito sudenje mora da bude neposredno misaono shvaćanje (predočavanje, apercipiranje) objektivnosti. Od predodžbeno (anschauend) opažene ili misaono apercipirane građe izraduje se poimovni sadržaj na taj način, da izvjesne predočene momente odaberemo i napose istaknemo. Poimovi su dakle takove misaone tvorine, koje sadržaju (izriču, znače) neku određenu objektivnu jednotu (Bedeutungseinheit); a to će reći, da svaki pojam upravo određuje (definira) svoj objekat na osnovu neposredno opažanih stvarnih snošaja (Sachverhalte), i po tom da pojam (po svojoj naravi) nije samo otisak ili direktno primljeni odraz (predstava) o sebi nezavisnog predmeta. Koliko i jest činjenica, da predmete upoznajemo pomoću pojmova, ipak i oni imaju svoj izvor u neposrednom shvaćanju (misaonomi predočavanju). Otuda se baš izvodi, da istina poimovnog našeg znanja (= sudovâ) imade objektivnu ili apsolutnu vrijednost, t. j. takovu, koja je osnovana u samim objektima. »Istina« vrijedi ne samo za čovjekovu poimovnu spoznaju, nego za svaki i drukčije organizirani spoznajni subjekt u toliko i zato, jer se objektivnost, o kojoj izričemo neki sud, neposredno očituje našem (a i svakom drugom) opažanju. Prvotni je dakle izvor spoznaje samo neposredno misaono opažanje iskustvene građe.

Ovoliko je bilo potrebno ustanoviti, da se razumije daljnja kritička opservacija na Geysеровo prikazivanje (str. 129), s kojim se ne mogu posve složiti. Aristotel i stari skolastici zastupali su naivni realizam, koji smatra suvišnim dokazivanje o realnoj (= o našem znanju nezavisnoj) egzistenciji tjelesnih objekata; tako kaže Geysер, i tome ne prigovaram. »Zato su, nastavlja Geysер, smatrali skolastici, da je bit realnih supstancija tjelesnog svijeta objectum proprium et proportionatum intellectus humani«. To ne stoji; pitanje o vlastitom objektu pojmova nije vezano uz naivni realizam, te može istu nauku (o vlastitom predmetu pojmova) zastupati i kritički realizam, koji usvaja stajalište, da za realnost saznajemo posrednim (dokaznim) putem. U sjetilno opaženim (iskustvenim, predočanim) sadržajima nalazimo (pomoću t. zv. fizičke apstrakcije) genetički prve momente za poimovnu tvorbu (= primitivni ili primarni ili neposredni poimovi, za razliku od izvedenih). Time nije ništa decizivno rečeno, da li sjetilno-opaženi sadržaji (boje, tvrdoća, veličina...) neposredno izriču realne objekte ili za tu realnost tek posredno saznajemo. Skolastici su u primarno-empiričkim poimovima nalazili »izvor« za izvedbu daljnjih pojmova o realnim objektima, a da samu realnost njesu napose ni dokazivali, nego su ju naprosto pretpostavljali. To je pak nešto sasvim različito od pitanja o prvim nedvojbjenim istinama proti skepticizmu. Sredovječni skolastici nijesu se naročito ni zanimali skepticizmom (kao Augustin), pa se već zato s tim u savezu nema uzeti njihova nauka o neposrednom znanju tjelesnih supstancija. Ovo je znanje

psihološka osnovica (Grundlage) naših spoznaja o zbiljnosti (= činjenične istine, vérité de fait). Sasvim je od toga različno kritičko (spoznajno-teoretsko) gledište, koje ispred nauke o pojmovnoj spoznaji pitala za neposredno (aperceptivno) sigurni ili nedvojbeni sud — nasuprot skeptičkog stajališta. Ako je Descartes prvi, kako Geyser kaže, prekinuo s uvjerenjem, da je realna (= o mišljenju nezavisna) egzistencija i narav tjelesnog svijeta predmet neposredne spoznaje t. j. ako je Descartes dokazao, da neposredna spoznaja tjelesnih supstancija nije izvor našeg saznavanja: onda se posve slažemo, da je time uklonjen naivni realizam, ali ne da je eo ipso uklonjena i nauka o vlastitom predmetu pojmova t. j. nauka, da pojmovi neposredni svoj sadržaj dobivaju iz sjetilno-opažene grade. Nije dakle ispravno, kad Geyser dalje kaže, da se osnovica spoznajne teorije ima pomaknuti od arist. skolastičkog smjera na neutralno tlo, koje nije preporno kao što naivni realizam, i gdje se doista nalaze neposrede spoznaje. Geyser ide dotuda uporedo s Descartesom, koji je »oborio temelj aristotelovske spoznajne teorije... i zamijenio ga s drugim temeljem, s činjenicama vlastite svijesti«. Ali sasvim drugi je status quaestionis kod Descartesa i kod aristotelovske nauke o predmetu pojmova. Descartes stoji pred pitanjem o skepticizmu, a stari skolastici tog pitanja ne poznaju (zapravo ne tretiraju ga kritički), kao što ne poznaju pitanja o realnosti svijeta; sve im je zanimanje oko naravi i postanka pojmova (de universalibus), pa zato oni ni ne misle na neposredne spoznaje u Descartesovom shvaćanju t. j. kao nedvojbeni izvor našeg znanja. Mladi skolastici (Tongiorgi, Palmieri...) bave se i ovim pitanjem o logičkom (spoznajno-teoretskom) izvoru proti skepticizmu, a zadržavaju dakako svu staroskolastičku nauku o pojmovima i njihovom predmetu. Čini mi se dakle, da Geyser ovdje zaglebe skolastičku nauku o psiho-genetičkom izvoru pojmovne spoznaje (= sadržajni izvor) s logičkim izvorom (= sigurnosni izvor) t. j. sa pitanjem o temelju spoznajne vrijednosti resp. o neposredno sigurnim spoznajama (proti skepticizmu). Skolastička se noetika najviše kreće oko pitanja: do kojih granica vrijedi pojmova spoznaja (mogućnost metafizike!)? — pa zato najprije ispituje predmet pojmova s obzirom na njihov postanak (genetički izvor). Descartes pita: šta je dvojbeno, a šta nije? — t. j. on traži prvi izvor nedvojbenosti (logički izvor). Skolastici su pretpostavljali, da predmetima empiričkih pojmova odgovaraju stvari po sebi (= neovisno o mišljenju = realno) — jer su pretpostavljali, da sjetilno opaženim sadržajima odgovaraju stvari po sebi. Ta pretpostavka (naivnog realizma) nije mjerodavna za nauku o postanku pojmova i o njihovom vlastitom predmetu. Jedno i drugo opet razlikuje se od Descartesovog pitanja. Ovo je pitanje i kod nas postalo aktuelno Ušeničnikovim »Uvodom u filozofiju«, o kojem smo već napose progovorili.